

УДК 330.142

Інтелектуальний капітал як чинник розвитку економічних процесів

Рибіна Л.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Сумського національного аграрного університету

У статті проаналізовано процеси, пов'язані з управлінням знаннями – складової частини інтелектуального капіталу. Виділено компоненти загального знання, необхідні для активізації інноваційної діяльності. Розглянуто кругообіг інтелектуального капіталу, у процесі якого відбувається його самозростання. Дано визначення порогу знань та індикаторів його досягнення. Визначено вплив інтелектуального капіталу, зокрема на розвиток та умови досягнення «економіки, що базується на знаннях».

Ключові слова: інтелектуальний капітал, знання, поріг знань, потенційна спроможність, інноваційна економіка.

Рыбина Л.А. ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ

В статье проанализированы процессы, связанные с управлением знаниями – составляющей частью интеллектуального капитала. Выделены компоненты общего знания, необходимые для активизации инновационной деятельности. Рассмотрен кругооборот интеллектуального капитала, в процессе которого осуществляется самовозрастание. Даны определения порога знаний и индикаторов его достижения. Определено влияние интеллектуального капитала, в частности на развитие и условия достижения «экономики, основанной на знаниях».

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, знания, порог знаний, потенциальная способность, инновационная экономика.

Ribina L.A. INTELLECTUAL CAPITAL AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT

The article analyzes the processes related to knowledge management as part of the intellectual capital. The author identified components of the general knowledge required to foster innovation. We have considered the circuit intellectual capital of in which capital increases. The author gives a definition of the threshold of knowledge and indicators of its achievement. The author shows the influence of knowledge on economic development.

Keywords: intellectual capital, knowledge, the threshold of knowledge, potential ability, innovative economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах розвиток економічних процесів неможливий без використання інтелектуального капіталу, в основі якого лежать інформація та знання та який на відміну від інших видів капіталу має здатність до самозростання в процесі використання. Все це зобов'язує економістів об'єктивніше досліджувати умови, фактори, особливості розвитку інтелектуального капіталу та його вплив на економічні процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження з розробки загальних проблем інтелектуального капіталу висвітлено у працях вітчизняних та зарубіжних науковців Саєнко Г., Яковенко Л., Габдулліної Л., Комарова І., Міхнєва С., Пойлова М. та ін. На сучасному етапі розвитку національної економіки є потреба подальшого системного дослідження інтелектуального капіталу та його складових елементів, їх впливу на економічні

процеси як на рівні підприємства, так і країни в цілому.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є обґрунтування впливу інтелектуального капіталу на розвиток економічних процесів у цілому, зокрема його складової частини – знання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційний розвиток економіки зумовлюється насамперед інноваційними можливостями, складовою частиною яких є ресурсні можливості окремих економічних суб'єктів і всього суспільства. Ресурсні можливості впливають на масштаби інноваційної діяльності, повноту визначення соціально-економічних проблем, черговість їх вирішення, і, зрештою, вони включають усе, що може бути використане в інноваційному процесі, забезпечуючи отримання її кінцевих результатів. При цьому самі кінцеві результати також можуть стати початком наступного

етапу інноваційного процесу, а тому можуть також розглядатися як ресурси.

Враховуючи обмеженість наявних ресурсів, кожне суспільство повинно вирішувати триєдине завдання: що виробляти і в якій кількості; як виробляти; для кого виробляти. Вирішення цього завдання, на нашу думку, можливо на основі:

- результатів наукових досліджень, захищених як об'єкти інтелектуальної власності або які є відкритими (некомерційними);
- результатів практичного (виробничого, соціального) досвіду;
- результатів досліджень і аналізу ринків і споживачів у вигляді незадоволених потреб індивідуального споживача, виробництва або суспільства в цілому.

Результати наукової діяльності, практичний досвід і нереалізовані потреби можна назвати факторами інноваційних можливостей. Проявленням інноваційних можливостей, доступних для використання в бізнесі і практичній діяльності, є знання. Виходячи з моделі інноваційних можливостей, можна виділити три суттєвих компонента загального знання, необхідного для активізації інноваційної діяльності:

- маркетингові знання про потреби, ринки та їх еволюція;
- наукові знання про устрій, закономірності природних, матеріально-технічних і соціально-економічних систем;
- практичні знання, основані на узагальненні попереднього технічного, економічного і соціального досвіду.

Необхідно відзначити, що характер і роль знань на різних етапах розвитку суспільства суттєво змінювалися. Якщо в попередні часи знання мали загальний характер і були філософською категорією, то сьогодні знання стали більш спеціалізованими і стали економічною категорією. Знання в сучасному розумінні – це необхідна конкурентному суб'єкту інформація через призму його освіченості, досвіду, розуміння, яка має передусім практичну цінність і використовується для отримання конкретних результатів. Знання можна визначити як функцію трьох взаємопов'язаних складових частин: інформації, культури і навиків [1].

Знання визнаються у всьому світі основним джерелом багатства націй на рівні компаній і країн. Наприклад, Друкер П. [2] визначив знання як ключовий ресурс світової економіки. «Традиційні складові виробництва – земля, труд і капітал, – пише він, – стають обмежувальними факторами, ніж рушійною силою...

Знання стають основною складовою виробничого процесу». Нагромадження знань у сучасному виробництві вже не відноситься до витрат, а є невід'ємною його складовою. Таким чином, отримання знань стає новою формою виробничого процесу. Однак стійка конкурентна перевага може бути наслідком не будь-якого знання. Знання призводить до переваги в тому випадку, якщо, по-перше, воно дійсно корисне, по-друге, якщо воно унікальне і доступне тільки для конкретного підприємства, по-третє, якщо знання не застаріло і не втратило свою унікальність.

У розвинутих економіках вартість промислових активів компаній і організацій безпосередньо пов'язана з їх здатністю генерувати нові знання з інтелектуальним капіталом. На думку аналітиків Всесвітнього банку, виробнича складова ВВП розвинутих країн – лише 18–20%, решта 80% безпосередньо залежить від якості людських ресурсів (робочої сили). Американські менеджери при виборі довгострокових партнерів виходять із того, що інтелектуальний капітал фірми повинен складати не менше 40% у загальній структурі капіталу, тільки тоді підприємство вважається перспективним [3].

За словами Яковенко Л.І., «нині домінуючу роль у створенні доданої вартості відіграють високотехнологічні, наукомісткі виробництва; все більшу частку ВВП забезпечують різні види послуг (у першу чергу наукомісткі). Знання та інвестиції в них безпосередньо впливають на економічне зростання і розвиток економіки. Сформована пропорція цін на сировину, продукцію, що отримується в результаті її обробки, і на «ноу-хау» складає близько 1:10:100» [4].

Поява інновації залежить від двох умов: інтелектуального потенціалу людини та його здатності до специфікації – нове знання повинно бути відкритим (генерованим), а потім застосоване до специфічних завдань у конкретному організаційному або виробничому контексті. Генерація знання – це створення нового знання шляхом переробки інформації на основі загальновідомого знання. Джерелом генерації нового знання є інтелектуальна активність людини. Інтелектуальна активність – це основана на знаннях, усвідомлена, морально орієнтована здатність збирати, накопичувати і переробляти зростаючі потоки інформації [1].

Розглядаючи економічну основу формування інтелектуального капіталу, необхідно відзначити, що людина, відлучена від засобів виробництва, продає свої інтелектуальні зді-

бності (інтелект) як капітал, який їй належить. Підприємець купляє їх, як купляв би будь-який інший актив, необхідний для успішної роботи свого підприємства. Для робітника його індивідуальні здібності виступають як товар, а для капіталіста-підприємця – це капіталізована величина авансованої вартості капіталу, витраченої на наймання робітника (прибуток). Інтелектуальний капітал може нарощуватися двома способами:

1) підприємство використовує максимальний обсяг знань своїх співробітників;

2) максимальна кількість співробітників володіє знаннями, здатними принести користь підприємству.

Інтелектуальний капітал не є оборотним активом, однак має завершений процес руху, формуючи, доповнюючи і реалізуючи себе як систему. Значна частина циклу руху інтелектуального капіталу пов'язана з витрачанням грошових ресурсів, але віддача відбувається не відразу. Тільки на стадіях матеріалізації капіталу створюються можливості окупності витрат, отримання прибутку. Відповідно, самозростання капіталу відбувається в процесі кругообігу інтелектуального капіталу, що проходить різні стадії і набуває різних форм. Інтелектуальний капітал проходить три стадії кругообігу: грошову, виробничу і товарну (рис. 1).

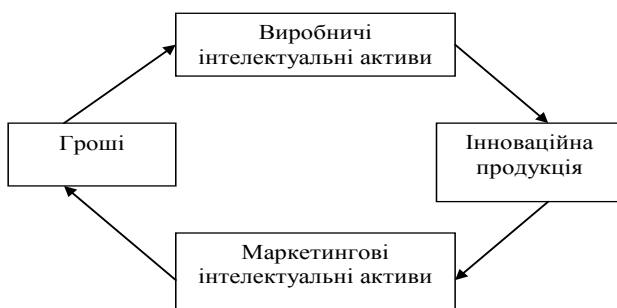

Рис. 1. Кругообіг інтелектуального капіталу економічної системи

Джерело: власні дослідження

На першій стадії відбувається створення виробничих інтелектуальних активів у формі об'єктів інтелектуальної власності, тобто гроші авансуються в:

– розробку інноваційних ідей із використанням знань і навиків спеціалістів і створення власних продуктів інтелектуальної праці – об'єктів інтелектуальної власності;

– поповнення об'єктів інтелектуальної власності за рахунок запозичення в інших організацій із придбанням часткових або повних прав на їх використання.

На другій стадії виробничі інтелектуальні активи забезпечують створення інноваційної продукції, а саме визначають сукупність певних властивостей і якість нової або вдосконаленої продукції, її споживчу цінність. Інтелектуальний капітал може бути задіяний на всіх технологічних етапах створення і виробництва інноваційної продукції, а тому повинен бути врахований при визначенні вартості даної продукції. Матеріалізація інтелектуального капіталу в інноваційній продукції створює так звану інтелектуальну складову частину ринкової її вартості, що визначає перехід інтелектуального капіталу в грошову форму.

На третій стадії кругообігу інтелектуального капіталу інноваційна продукція стає товаром, в якому матеріалізуються маркетингові інтелектуальні активи, ще більше збільшуючи споживчу цінність товару. До маркетингових інтелектуальних активів спеціалісти відносять: репутацію, бренд, маркетингову інформаційну систему, маркетингову стратегію і лояльність покупців [5]. Їх використання робить більш достовірними прогнози збуту продукції, дає змогу виявити пріоритетні позиції найбільш конкурентоспроможної продукції. Це дає змогу виключити виробництво продукції, яка не користується попитом, що, відповідно, і підвищує ефективність діяльності підприємства. Крім того, імідж підприємства, популярність і авторитетність торговельної марки дають змогу підвищувати ціну на свою продукцію, оскільки споживач швидше придбає товари саме цього виробника.

Цей етап є завершальною стадією формування ринкової вартості інноваційної продукції, яка визначається її матеріальною та інтелектуальною складовими частинами. Реалізований товар перетворюється в гроші, частина яких пропорційна інтелектуальній складовій частині ринкової вартості продукції, є результатом завершення кругообігу інтелектуального капіталу. На отримані таким чином гроші при ефективній організації інноваційної діяльності відбувається нарощування інтелектуального капіталу, який переходить знову на першу стадію кругообігу капіталу.

Таким чином, знання та інтелектуальний капітал, який їх уособлює, по-перше, є основою творчої роботи в будь-якому бізнес-процесі та інтелектуальної діяльності співробітників компанії; по-друге, є джерелом росту продуктивності робітника інтелектуальної праці, джерелом нововведень та ефективних інноваційних процесів і, відповідно, додаткових прибутків. Усе це визначає знання і, відпо-

відно, інтелектуальний капітал як інноваційно утворюючий чинник розвитку, який визначає здатність системи до впровадження нового.

Знання, які збирають організації з внутрішніх та зовнішніх джерел, широко поширюються і перетворюються в знання груп – виконавців бізнес-процесів, потім – у знання команди – виконавців бізнес-проектів і в знання компанії в цілому, потім втілюються у створенні нових технологій і продуктів. Відбувається трансформація знань, які належали іншим структурам, у невід’ємну частину знань компанії у вигляді нової продукції, послуг або систем. Саме цей процес є причиною успіху передових компаній світу, оскільки сполучення зовнішньої та внутрішньої діяльності дає їм змогу постійно впроваджувати нововведення, які, своєю чергою, допомагають отримати конкурентні переваги.

У західній теорії дане положення інтерпретується так: які тільки інвестиції в дослідження і розвиток перевищили інвестиції в основні фонди, компанія перетворюється в структуру, в якій не тільки щось виробляють, але й думають [6].

Основним джерелом інноваційних процесів, який має своє логічне довершення у вигляді нової продукції або технології, є винаходи і розробки як інтелектуальна власність. Саме цей процес дає змогу перетворити нові знання в додаткові кошти або активи в будь-якому циклі виробництва продукції або надання послуг.

Знання мають не тільки об’єктивний, аналітичний характер, але й можуть мати форму інтуїтивного передбачення. Ринок – це сукупність дій економічних суб’єктів на основі наявних знань і передбачень, закони ринку змушують людей приймати схожі рішення [7]. Таким чином, проблема полягає не тільки в тому, щоб оптимально й ефективно використовувати наявні ресурси, а в оптимальності і достатності знань.

Межею між досягненнями і пробілами в загальних і спеціальних знаннях є світовий поріг знань [8]. Поріг знань орієнтує науковців для подальших пошукових фундаментальних і прикладних досліджень, а інженерам і управлінцям створює базу для цільових прикладних розробок. Індикаторами досягнень загальнонаукових знань є відкриття – невідомі раніше наукові результати, які кардинальним чином підвищують рівень пізнання навколишнього середовища, а в спеціальних знаннях – продукти прикладних досліджень і розробок, які отримали міжнародне визнання.

До числа індикаторів пробілів у знаннях відносяться проблеми в суспільстві і середовищі життєдіяльності, які потребують негайного вирішення – недостатність енергоресурсів, екологічна і соціальна безпека, хвороби, стихійні лиха.

Для інноваційної практики важливо провести ієрархічну диференціацію світового порогу знань на міждержавний, державний і підприємницький рівні. Останні визначають практичну здатність об’єднання країн, країни або підприємства скористуватися накопиченими у світі знаннями.

Поріг знань характеризується трьома складовими елементами [8]:

- загальнонауковим запасом, який включає опубліковані у світовій літературі результати фундаментальних досліджень і власних накопичених не апробованих фундаментальних доробок;

- спеціальним науковим запасом, який створюється з результатів прикладних досліджень і розробок (патентів, «ноу-хау», методик, алгоритмів тощо), інтелектуальна власність на які належить даній країні (групі країн, підприємству);

- науковим фоном у тих областях загальнонаукових і спеціальних знань, в яких дана країна (група країн, підприємство) заінтересована. Мова йде про наявність у кожній такій області критичної кількості спеціалістів і наукових шкіл, а також належного наукового обслуговування.

Перші дві складові використовуються для реєстрації портфеля запасу наукових знань на даний момент і визначення його відповідності необхідному масштабу для розробки і реалізації інноваційного проекту. Розміри цього масштабу дорівнюють критичній масі відповідних науково-прикладних досліджень. Творчість, яка виходить за межі порогових знань, називають креативною.

На сучасному етапі розвитку знання цілеспрямовано використовується для того, щоб визначити, які нові знання необхідні для вирішення соціальних і економічних завдань, чи є отримання таких знань виправданим і що необхідно зробити, щоб забезпечити ефективність їх використання. Відповідно, результативність інноваційного процесу і конкурентоспроможність його продуктів визначаються відносною повнотою і достовірністю як власних, так і отриманих з інформаційного простору знань, які використовуються в даному процесі. Як визначає Сасенко Г.В., «інформація визначається і як об’єкт, і як процес ство-

рення, зберігання, передачі і використання особливого ресурсу, який сприяє виробленню адекватних економічних рішень, забезпечує ефективне функціонування підприємства та суспільний розвиток» [9]. Таким чином, особливу значимість для інноваційної діяльності набувають саме інформаційні ресурси, канали їх розповсюдження і центри обробки.

Можна виділити три основних фактора, які забезпечують ефективність інформації для активізації інноваційної діяльності і надходження нових знань. По-перше, це конкуренція як процедура отримання нових знань про потреби і способи їх задоволення, по-друге – комерціалізація знань в об'єкти інтелектуальної власності і технології. Даний момент є дуже принциповим, оскільки фундаментальні знання трансформуються в технології через науково-технічну і прикладну діяльність, а її результати є конкурентними перевагами. Якщо не забезпечити їх оцінку, права власності і комерційний оборот, то більша частина інформації стає недоступною для широкого використання і обмежується її участь в інноваційному процесі. По-третє, інфраструктура і організація світового, державного, регіонального інформаційного простору у вигляді технічних, програмних, правових, соціальних, аналітичних та інших засобів підтримки і забезпечення комунікацій.

Тому всі три складові елементи порогу знань у сукупності доцільно застосовувати для оцінки потенційної спроможності галузі (підприємства) самостійно організувати негайно або у найближчій перспективі цільові НДДКР із метою поповнення портфелю запасів наукових знань. Зокрема, при виявленні

недостатнього науково-прикладного потенціалу на підприємстві для вирішення конкретної проблеми і неможливості його підвищення до необхідного рівня у заплановані терміни свідчить про необхідність залучення партнерів або доцільності отримання ліцензії, якщо є відповідні розробки у даному напрямі.

Висновки з цього дослідження. Інтелектуальний капітал є складовою частиною національного багатства поряд із природними ресурсами, основними фондами, матеріальними оборотними коштами. Разом із тим інтелектуальному капіталу властивий більш високий рівень розвитку порівняно з уже відомими функціональними формами капіталу, критерієм чого є більш стійкий рівень економічного піднесення, ефективності суспільних структур. Саме інтелектуальний капітал задає темп і характер відновлення технології виробництва і його продукції, що потім стають головною конкурентною перевагою на ринку.

Отже, знання і творчий потенціал робітників стають головними факторами ефективності економічної системи, без яких практично неможливий її інноваційний розвиток незалежно від обсягу коштів, інвестованих у виробниче обладнання і технологію. Залучена у виробниче споживання наукова, економічна, технологічна, організаційно-управлінська інформація передує виробничому процесу, визначаючи його відповідність новим умовам виробництва. При цьому центральна роль у виробничому процесі зміщується з механічного використання інформації в бік інтелектуального, творчого. Відповідно, вона стає рушійною силою інновацій, вивчення якої потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Михнева С.Г. Интеллектуализация экономики: инновационное производство и человеческий капитал / С.Г. Михнева // Инновации. – 2003. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://stra.teg.ru/lenta/>?
2. Друкер П. Рынок: как выйти в лидеры. Практика и принципы / П. Друкер. – М. : Экономика, 1992. – 145 с.
3. Габдуллина Л.М. Интеллектуальный капитал как предпосылка эффективного функционирования производства / Л.М. Габдуллина // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 4(28). – С. 97–101.
4. Яковенко Л.І. Інноваційний характер економіки знань / Л.І. Яковенко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – № 2. – С. 141–145.
5. Пойлова Н. Управление маркетинговым капиталом / Н. Пойлова // Лаборатория рекламы, маркетинга и PR. – 2005. – № 5(42). – Ч. 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.advlab.ru/magazine/2005/5/>.
6. Комаров И. Интеллектуальный капитал / И. Комаров // Персонал. – 2010. – № 5. – С. 57.
7. Кортон С.В. Моделирование жизненного цикла инноваций на основе теории эволюции / С.В. Кортон // Инновации. – 2005. – № 1. – С. 60–67.
8. Шеко П. Инновационный хозяйственный механизм / П. Шеко // Проблемы теории и практики управления. – 2009. – № 2. – С. 71–78.
9. Саєнко Г.В. На шляху до використання інформації і знання як складових інтелектуального капіталу / Г.В. Саєнко, Л.І. Мікуленко // Вісник СНУ ім. В. Даля. – 2011. – № 15. – Ч. 2. – С. 262–269.